

SELEFİLİĞİN- OSMANLIYA ETKİSİ BAĞLAMINDA
KULLANILAN BİR ARGÜMAN:
İBN TEYMIYE'NİN *es-SİYÂSETÜ'Ş-ŞER'İYYE*
İSİMLİ ESERİNİN OSMANLI DÜNYASINDA XVI. VE
XVII. ASIRDAKİ TERCÜMELERİ

Ahmet Hamdi FURAT*

ÖZET

İbn Teymiye'nin *es-Siyâsetü'ş-Şer'iyye fi İslâhi-Râ'i ve'r- Ra'iyye* adlı eseri XVI. ve XVII. Asırda Osmanlı dünyasında tespitlerimize göre iki kere tercüme edilmiştir. Mütercimlerden ilki Tezkiresi ile tanınan Âşık Çelebi'dir. Daha sonra Küçük Kâdızâde diye bilinen ve Kadızadeliler hareketinin lideri olan Kadızade Mehmed'in de eseri tercüme ettiği bilgisi literatürde yer almaktadır. Fakat bu tercüme esas itibarıyla Âşık Çelebi'nin tercümesinin aynısıdır. Makalemizde bu durum delilleriyle ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: *İbn Teymiye, Âşık Çelebi, Kâdızâde Mehmed.*

AN ARGUMENT USED IN THE CONTEXT OF SALAFISM'S EFFECT TO OTTOMAN: TRANSLATIONS OF IBN TAYMIYA'S BOOK 'AL-SIYASAT AL-SHARIYYA' IN THE 16TH AND 17TH CENTURY IN OTTOMAN AREA
ABSTRACT

According to our determination, Ibn Taymiya's book "al-Siyâsat al-Shariyya fi Islah al-Râ'i va al-Ra'iyya" has been translated into Turkish twice in the 16th and 17th centuries. The First translator is Ashiq Chalabi who is famous with his book "Tazhkira". The second one is Kuchuk Qadizada who is known as a founder of Qadizade movement. However, this translation is identical with Ashiq Chalabi's translation. In this article, this fact will be discussed with its details.

Key Words: Ibn Taymiya, Ashiq Chalabi, Qadizada Mahmad.

GİRİŞ

Bu makalede Selefiliğin Memlûklular döneminde önemli isimlerinden birisi olarak kabul edilen İbn Teymiyye'nin (ö. 728/1327) *es-Siyâsetü'ş-Şer'iyye fi İslâhi-Râ'i ve'r-Ra'iyye* isimli eserinin XVI. ve XVII. asırda Osmanlı döneminde yapılan tercümeleri üzerinde durulacaktır. Bu çalışmanın öncelikli amacı, Osmanlı dünyasında eseri tercüme edenlerden birisi olarak bilinen Kâdızâde Mehmed'in -ki Ka-

* Yrd. Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Hukuku Anabilim Dalı, e-mail: ahmet-hamdifurat@yahoo.com

dızâdeliler hareketinin lideridir- bu eserle ilişkisinin ortaya konulmasıdır. Bu husus, eserin İbn Teymiyye-İmam Birgivi- Kâdızâde Mehmed arasındaki ilişkisinin bir diğer ifade ile Selefilik'in Osmanlıya Etkisi hakkındaki tartışmalarda delil olarak kullanılması sebebiyle önem taşımaktadır¹.

Makalemizde, öncelikle İbn Teymiyye ve eseri hakkında bilgi verilecek, eserin İslam Hukuku Literatürü'ndeki yeri belirginleştirilmeye çalışacaktır. Daha sonra eserin Osmanlı dünyasındaki ilk mütercimi olan Âşık Çelebi ve tercümesi üzerinde durulacaktır. Peşinden Kâdızâde Mehmed'in tercümesi ele alınılacak ve konuyla ilgili mütâlaalar serdedilecektir.

1. İBN TEYMIYYE VE ES-SİYASETÜ'Ş-ŞER'İYYE İSİMLİ ESERİ

İbn Teymiyye'nin hayatı birçok defalar yazılmıştır². Bu sebeple burada, özellikle siyasi mücadelesi ile ilgili özet bilgiler vermekle yetineceğiz.

İbn Teymiyye, 661/1263 yılında Harran'da doğmuştur. Onun doğumundan yaklaşık 13 yıl önce İslam dünyasının Mısır ve Suriye bölgelerine hâkim olan Büveyhiler yıkılmış, yerine Memlûk Devleti kurulmuştur. Yine aynı zaman diliminde Moğollar Bağdat'ı almışlar ve Abbasi halifesi Musta'sım billâh'ı idam etmişlerdir. Moğol ordusu Suriye bölgesine dayanmıştır. Diğer taraftan Haçlılar halen Ortadoğunun bazı bölgelerine hâkimdir. Yukarıda sözü edilen Moğol akınları sebebiyle İbn Teymiyye ailesiyle beraber Suriye bölgesine yerleşmek zorunda kalmıştır. O, babasının vefatından bir yıl sonra Sükkeriye Darülhadisi'nde müderrisliğe, Emeviye Camii'nde ise tefsir öğretmeye başlamıştır. İbn Teymiyye, bu tedris faaliyetinin yanında dönemin siyasi hadiselerinde de faal rol almıştır. Ermenistan bölgesine yapılan seferde halkı cihada teşvikle görevlendirilmesi, 699/1300'da Moğol saldırılarına rağmen Dimaşk'tan ayrılmaması, hatta Moğol hükümdarı Gazan Han'ın karargâhına giderek emân dilemesi, 699/1300'da Kisrevan Şiiilerine karşı yapılan iki sefere de katılması onun siyasi ve askeri faaliyetlerini göstermektedir. Daha sonra yazdığı *el-Akîdetu'l-Vâsıtıyye* isimli eseri sebebiyle ortaya çıkan tartışmalar neticesinde Kahire'ye gönderilmiş ve bir buçuk yıl hapis cezası almıştır. Peşinden yine muhtelif sebeplerle hapse mahkûm edilmiştir. 1 Şevval 709'da (4 Mart 1310) tahta yeniden geçen Melikü'n-Nâsir Muhammed b. Kalavun, İbn Teymiyye'yi serbest bırakmıştır. 712/1312 yılına kadar Kahire'de kalan İbn Teymiyye makalemize konu olan *es-Siyasetü'ş-Şer'ıyye* isimli eserini bu zaman diliminde kaleme almıştır³. Aynı yıl Şam'a dönen İbn Teymiyye, 718/1318'de talak konusunda Hanbelî mez-

¹ "Birgivi'de görülen İbn Teymiyye'nin etkisi Kadızâde Mehmed Efendi'nin eserlerinde de dikkat çeker. Mehmed Efendi'nin, İbn Teymiyye'nin *es-Siyâsetü'ş-Şer'ıyye fî Islâhî'r-râ'î ve'r-Ra'ıyye* adlı kitabının genişletilmiş Türkçe tercümesi olan *Tâcü'r-resâil ve Minhâcü'l-vesâil*'i hazırlamış olması bu tesiri açıkça gösterir." Semiramis Çavuşoğlu, "Kâdızâdeliler", *DİA*, XIV, 100. Ayrıca bkz. A. Yaşar Ocak, "XVII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunda Dinde Tasfiye (Püritanizm) Teşebbüslerine Bir Bakış: Kadızâdeliler Hareketi", *Türk Kültürü Araştırmaları*, XVII-XXI/1-2 (1979-1983), Ankara 1984, s. 208-216.

² İbn Teymiyye hakkında biyografik çalışmalar için bkz. Ferhat Koca, "İbn Teymiyye, Takıyyüddin", *DİA*, İstanbul 1999, XX., s. 398-400.

³ Vecdi Akyüz, *Siyaset es-Siyasetü'ş-Şer'ıyye*, (Muhammed Mübarek'in Mukaddimesi), İstanbul 1999, s. 18.

hebi dışında fetva vermekten menedilmiş, daha sonra kabir ziyareti hakkında görüşleri sebebiyle yeniden hapse atılmış ve 728/1328'de hapiste vefat etmiştir⁴.

İbn Teymiyye'nin yaşadığı dönem İslam Hukuku Tarihi'nde Hanbelî Mezhebi özelinde önem taşımaktadır. Memlûk Sultanı I. Baybars'ın kendi mezheplerine göre hüküm verecek dört ehl-i sünnet mezhebinden kâdilkudât tayini Şafii mezhebinin yanında diğer mezheplerin özellikle Hanbelîliğin bölgede canlanmasını sağlamıştır⁵. Bu dönemde özellikle Şam'da kadılıkudatlık yapan İbn Kudâme el-Makdisî'nin (ö. 620/1223) altı çizilmelidir. Onun eserleri yoluyla talebesi olan İbn Teymiyye ise şüphesiz dönemin en önemli Hanbelî âlimidir. Hanbelî mezhebinin bu süreçte klasik gelişim dönemini bitirerek olgunluk çağına girdiği de hatırlanmalıdır⁶.

es-Siyâsetü's-Şer'îyye fi İslâhi'r-Râ'î ve'r-Ra'îyye

Eser, Muhammed Mübarek'in ifadesi ile 'kamu hukukunun bir özeti' mahiyetindedir⁷. Sade anlatımı ile dikkat çeken bu eserde İbn Teymiyye, işlediği konularla ilgili ayet ve hadisleri belirtmiş, ehl-i sünnet mezheplerinin görüşlerini kaydetmiş ve bunlar arasında bir tercih yapmıştır⁸.

İbn Teymiyye, kitabının girişinde eserinin ilahî siyaset ve onun peygambere mahsus temsili ile ilgili ilkelerden bahseden (tercüme Vecdi Akyüz, s. 29) muhtasar bir eser olduğunu belirtir⁹. Bu noktada o, Hz. Peygamberin, "Allah sizin üç şeyinizden hoşnut olur, 1. Hiçbir şeyi ortak koşmadan O'na ibadet etmeniz, 2. Dağılmaksızın toptan Allah'ın ipine sarılmanız, 3. Allah'ın, işlerinizi havale etikleriyle (idareciler) öğütlemeniz"¹⁰ buyruğunu da hatırlatmakta, diğer taraftan Kur'an'ın "ümerâ ayeti" olarak bilinen Nisâ Suresinin 58-59. ayetlerine dayandığını da ayrıca kaydetmektedir¹¹.

Eserde genel olarak fıkıh kitaplarında hudûd, siyer ve cihâd bölümlerinde ele alınan mevzular ağırlığı oluştursa da zekât, madenler, defineler gibi konulara da değinilmiştir¹².

Müellif, eserini üç bölümde ele almıştır. Birinci bölümde *edâu'l-emânât* başlığı altında emânetleri işlemiş, bu bağlamda vilâyetler (kamu yöneticiliği, tercüme V. Akyüz, s. 33) üzerinde durulmuştur. Bu faslın ilk bahsinde kamu yöneticiliğinin ehline verilmesinin gerekliliği özellikle Hz. Peygamberin bu husustaki uygulamaları örnek gösterilerek ortaya konmuştur. Bir işe muktedir olanın istihdam edilmesi,

⁴ Bu bölüm, Ferhat Koca, "İbn Teymiyye", *DİA*, XX, s. 391-393'den özetlenmiştir. İbn Teymiyye'nin hayatı hakkında tafsilatlı bilgi için bkz. Muhammed Ebu Zehre, *İbn Teymiyye: Hayâtuhu ve Âsâruhu ve Fıkhuhu* Kahire ts. Hakkındaki biyografik çalışmalar için bkz. Ferhat Koca, "İbn Teymiyye", *DİA*, s. 398-9.

⁵ Ferhat Koca, *İslam Hukuk Tarihinde Selefi Söylem*, Ankara 2002, s. 89.

⁶ Ferhat Koca, "İbn Teymiyye", *DİA*, XX, 391.

⁷ Vecdi Akyüz, s. 18.

⁸ Vecdi Akyüz, s. 20.

⁹ *Dâru'l-âfâki'l-Cedide*, Beyrut 1983, s. 1.

¹⁰ Müslim, Akdiye, 10.

¹¹ *Dâru'l-âfâki'l-Cedide*, Beyrut 1983, s. 2.

¹² Vecdi Akyüz, s. 18-19.

mevcutların en iyisini istihdam zarûreti, yöneticide hem kuvvetin hem de emânet yeteneğinin birlikte bulunması durumu gibi başlıklarda konular ele alınmıştır.

Bu ilk bölümün ikinci faslı mallar ile ilgilidir. Kaynağı Kitap ve Sünnet olan kamu gelirleri (ganimet, sadaka ve fey) ele alınmaktadır. Onun özellikle bu bahiste dönemindeki bazı uygulamaları tenkit ettiği de belirtilmelidir. Onun, “*Ganimet toplamayı Müslümanlara yasaklayanlar -ki zamanımızda böyle düşünülmemektedir- ve imama dilediği şekilde hareket etmeyi mubah kılanlar, bu iki taraf da açık bir yanılığ içindedir. Hâlbuki Allah’ın dini, orta yolu tutmayı emreder*¹³” ifadeleri dönemindeki ganimetle ilgili uygulamaları eleştirdiğini göstermektedir.

İkinci bölüm adâlettir. Bu bölümün *Allah’ın hadleri ve hakları* faslında isyancı ve yol kesiciler, hırsızlık ve cezası, içki ve cezası (nebiz ile ilgili açıklamalar ile), kazf ve cezası üzerinde dururken, *kulların hakları* faslında, öldürme cezası, yaralama, manevî şahsiyete hakaret, iftira ve cezası, karı kocanın evlilik hakları konularını ele alınır.

İbn Teymiyye üçüncü bölümde ise şûra ve vilayetın gereği üzerinde durmuştur.

Özetle eser, üç hususta devlet başkanına nasihat etmektedir. Bunlardan birincisi kamu yöneticilerini ehil insanlardan seçmesi, adaleti tesis etmesi ve meşveretten uzak durmamasıdır.

Henri Laoust’a göre bu kitap 709–712/1310-1312 tarihleri arasında yazılmış ve Sultan Kalavun’a sunulmuştur. Ayrıca o, eserle Muhammed b. Kalavun’un döneminde uyguladığı reformlar arasında bağlantının var olduğunu belirtmektedir¹⁴. Eser birçok defalar basılmış ve çeşitli dillere tercüme edilmiştir. Makalemize konu olan XVI. ve XVII. asırdaki tercümelerinden başka XIX. asırda da Mısır ve İstanbul’da Türkçeye tercüme edilmiştir¹⁵. Bunlardan Vecdi Akyüz tarafından yapılan¹⁶ tercümeyle günümüz Türkçesiyle kaleme alınması sebebiyle makalemizde esas aldık.

II. ESERİN OSMANLI DÜNYASINDA XVI. VE XVII. ASIRDAKİ TERCÜMELERİ

a) Âşık Çelebi (ö. 979/1572)

926 yılında Prizren’de doğmuştur. Büyük dedesi Seyyid Mehmed Natta’dır. Bu şahıs nakîbüleşraflık yapmıştır. Âşık Çelebi’nin annesi ise II. Bâyezid’in kazaskerlerinden olan Müeyyedzâde’nin kızıdır. İyi bir eğitim alan Âşık Çelebi’nin hayat hikâyesinden kâtiplik ve kâdılık görevleri yapsa da nakîbüleşrâf olmak istediği, bu göreve gelmek için çok çaba sarf ettiği, fakat bu göreve bütün bu çabalarına rağmen atanamadığı anlaşılmaktadır. Silivri, Pristine, Çernovi, Karatova kâdılıkları yapan, tezkeresini bitirerek II. Selim’den sadece nakîbüleşrâflık görevini isteyen Âşık Çelebi’ye bütün çabalarına karşılık Üsküp kâdılığı verilmiştir¹⁷. Âşık Çelebi

¹³ Vecdi Akyüz, s. 54; el Men ve Harem el-Meketebe el-Ezheriye, 332001, (18a-18b).

¹⁴ Vecdi Akyüz (M. Mübarek), s. 18.

¹⁵ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Vecdi Akyüz, s. 6-7.

¹⁶ Vecdi Akyüz, *Siyaset es-Siyasetü’ş-Şeriyeye*, İstanbul 1999.

¹⁷ Günay Kut, “Âşık Çelebi”, *DİA*, III, 549.

Üsküp'te hastalığa kapılarak vefat etmiştir (979/1572). Esas olarak *Tezkere* diye bilinen *Meşâiru's-Şu'arâ* isimli eseri ile tanınmaktadır¹⁸.

Âşık Çelebi yukarıda zikredilen *Meşâiru's-Şuarâ*'sı dışında çok sayıda eser kaleme almış ve tercüme etmiştir. Tercümelerinden üç tanesi nasihatnâme türüdür. Bunlardan ilki İmam Gazzâlî'ye (ö. 505/1111) âit, *et-Tibrü'l-Mesbûk* isimli kitabın tercümesidir. İbrahim Efendi Kütüphanesi 463 numarada kayıtlı bu yazmanın başlığı şu şekildedir: *Kitabu Tibri'l-Mesbûk min telif İmam Gazzâlî rahimehullah el-melik el-müteâl ve tercüme-i Âşık Efendi el-Kâdi*. Âşık Çelebi (ö. 979/1572) bu kitabı, Sultan Süleyman zamanında muhtemelen Silivri, Priştine, Çernovi kadılikları esnasında tercüme etmiştir. Aslı Farsça olan *et-Tibri'l-Mesbûk*'un Arapça tercümeleri el yazması kütüphanelerinde bulunmaktadır¹⁹. Eserin mukaddimesinde Âşık Çelebi, öncelikle İmam Gazzâlî'nin (*Hüccetü'l-islam Ebû Muhammed b. Muhammed el-Gazzâlî revvahallahu Teâlâ ruhahu bi'r-rûhi'd-dâim*, İbrahim Efendi 463, 1b) nasihatnâme türü bir eseri olduğunu kaydetmektedir. Bu eseri Sultan Muhammed b. Melikşâh namına (*şelâtin-i Selçuk'tan Sultan Muhammed b. Melikşâh*, İbrahim Efendi 463, 1b) tertip ettiğini belirtmektedir. Âşık Çelebi, eseri iki kişiye ithâf etmektedir. Bunlardan birincisi Kânuni Sultan Süleyman (*es-Sultân el-Âdil ellezi leyse lehu el-muâdil Sultan Süleyman Han*, İbrahim Efendi 463, 1b) diğeri ise Rüstem Paşa (*Pâdişâh-ı İslâm olan emîru'l-müminin dünya ve ahiret sermâyesi Rüstem Paşa...*, İbrahim Efendi 463, 2a)'dır.

Âşık Çelebi'nin nasihatnâme türünde yaptığı bir diğer çeviri *Ravzatu'l-Ahyâr el-Muntehab min Rebi'il-ibrâr*'dır. Mukaddime'de (*sâhib-i keşşâf ulema içinde Zemahşerî demek ile marufdur. Bu ilimden Rebi'u'l-ibrâr adlu kitap telif etmiştir Laleli 1696*, 1b) Zemahşerî'nin *Rebiu'l-ibrâr* adlı kitabının ihtisarla *Ravzatu'l-ahyâr el-muntehab min Rebi'il-ibrâr* adlı bir eserin meydana getirildiğini kaydeder. Âşık Çelebi bu kitabı o zamanlar Şehzade olan II. Selim adına Türkçe'ye çevirmiştir. Eser, ravza ismini taşıyan elli bölüm üzerine müretteptir. *Ravzatu'l-ahyâr*'ın her bölümü nasihatnâme değildir, içindeki bazı bölümler (mesela saltanat, imâret, vizâret, siyâset; kaza, hükümet, şuhûd) fikhın konusuna girmektedir. Fakat genel olarak bir ahlâk kitabı şeklindedir.

Mi'râcu'l-İyâle ve Minhâcu'l-'Adâle

Bu eser, İbn Teymiyye'nin yukarıda zikredilen eserinin -Âşık Çelebi'nin bazı tasarrufları bir tarafa bırakılırsa- tam bir tercümesidir. Öncelikle diğer nüshalara göre daha iyi bir durumda gördüğümüz Esad Efendi Kütüphanesi 1901 numarada kayıtlı nüshası üzerinden kitabı tanıtacağız. Daha sonra diğer nüshalar üzerinde duracağız.

Eser "*mahmedet-i bi-intihâ ol mahmûd-ı hakikiye ki*" ifâdesiyle başlar (Esad Efendi 1901, 1b), öncelikle Âşık Çelebi ülü'l-emrin gereği üzerinde durur (... *umûr-ı nâsi tenkîz ve ahkâm-ı İlahiyeyi tenfiz için bir ülü'l-emr lâbuddur ki mazlumları zâlimlerden harâset ve zâlimlere mazlumlar için siyâset ede*. (Esad Efendi 1901, 3b). Daha sonra Âşık Çelebi, Hz. Peygamberden başlayarak İslam tarihini dönem dönem kısa cüm-

¹⁸ Hayatı ve eserleri için bkz. Günay Kut, "Âşık Çelebi", *DİA*, III, 549-550.

¹⁹ Ayasofya 2867, 2848.

leler halinde anlatır. Bazı saltanatların geldiğinden bahseder ve bunlardan bir kısmını kaydeder (Esad Efendi 1901, 5b). En sonunda “ *emr-i hilâfet ve hıfz-ı hatm-i nübüvvet selâtin-i âl-i Osmân’a irdi*” diyerek Osmanlı dönemine gelir. (Esad Efendi 1901, 6a). “*es-Sultan Süleymân Han’ın saltanatına gelir ve temûtüne kemâ ta’îşüne mücebince ol gâzi muhâsara-i kal’a-i Sigetvarda şehid oldu. Saltanat-ı dünya ile kanâat etmeyip saltanat-ı ahireti dahi kılıcı ile aldı*” ifadeleri ile onu anar (Esad Efendi 1901, 8b). Peşinden Sultan Selim Han’a gelen Âşık Çelebi, mübalağalı bir üslupla onu över. Daha sonra aynı üslubu Kadızâde’de göreceğimizden ve eserler arası ilişkide bizlere karine teşkil edeceğinden bu ifadeleri burada kaydediyoruz: “*Hasâ’is-i ism-i kerimlerindendir ki bu ism-i kerim ki dört harfdür. Hak Teâlâ’nın ism-i zâtı ki Allah’dır. Dört harfdür. Ve esmâ-yı hüsnâ ki doksan dokuz isimdir. Yetmiş üç ismi dört harf üzeredir. Yirmi yedi ismi vezinde beraberdir ki sîgada fâil bi-mâ’na fâildir. ... Daha sonra Hz. Peygamber’in, sâhib-i kitap olan peygamberlerin, evzâ-i ilahiyye, ahkâm-ı şer’iyye ve ulûm-ı edebiyenin de ekserisinin harfleri dördür. Anâsır-ı erba’a dördür, aksâm-ı ilm-i şer’i dördür. Kitâb, sünnet, icmâ, kıyâs. Ekser salâtın rekâtı dördür*” (Esad Efendi 1901, 9b-10a).

Nihayet Âşık Çelebi eseri kimden tercüme ettiği ile ilgili bölüme gelir. “*ol muvâfık-ı hâl fehîm olunup Takıyyuddin Ebu’l-Abbâs Ahmed b. Abdilkerim b. Abdisselâm b. Teymiyye Siyâset-i²⁰ Şer’iyye fi Salâhi’r-Râ’î ve’r-Ra’iyye isimli bir kitâbı ki sagîru’l-hacm ve kebiru’n-nef’ ve kesîru’l-berekedir mazmûnu erbâb-ı hikeme düsturu’l-amel ve medâr-ı mülk-i milel olmağa lââyık görülüp bi-ibarâtihi tercüme olunup ondan gayri evveline kabul-i kazâyâ ve hilâlîne bir vilâyete ve envâ’-ı mâl-i cizye ve harâc beytülmâle müteallik hâricden fevâid ve menâfi’ derc olunup ve âhirine ahval-i harbe müteallik bir hâtîme ilhak olunup esnâ-i tahrirde muzîk-i şî’ir ve tenekna-yı inşâdan ihtiraz olunup ibarât-ı vâzîha ve işârât-ı sahîha ile îrad olundu. Ve bu tercümeğe Mi’râcul-İyâle ve Minhâcu’l-’Adâle deyu nâm verildi.*” (Esad efendi 1901, 18b-19a) denilerek eserin İbn Teymiyye’den tercüme edildiğini ve esere hangi ismi verdiğini kaydeder.

Eser hemen bu ifadelerin ardından ان الله يرضي لكم ثلثا ان لا تعبدوا شيئا سواه وان hadisi²¹ ve onun hemen peşi sıra gelen şu ibareler ile başlar: *Ammâ ümeraya ve vülât ve kazâyâyâ delâlet eden âyet-i kerîme bunlardır. Birinci ayet اهلها الى الامانات ان تؤدوا الامانات الى اهلها* *ikinci ayet* *واذا حكمتكم بين* *اطيعوا يا ايها الذين امنوا* *dördüncü ayet* *ان الله نعماء يعظكم به* *üçüncü ayet* *ان تحكموا بالعدل* *ayeti* *ittifâk-ı ulema ve müfessirin bunun üzerinedir ki âyet-i ülâ ve sâniye vülât-ı umûr hakkında nâzildir ve bâki ayetler ra’iyyet haklarında nâzildir ki cuyûş ve sâir reâyâ cemi’ kazâyâda ülü’l-emre itâatle memûrlardır. Meğerki ma’siyet-i Allah’la emr edeler olvakit felâ tâate li mahlukin fi ma’siyeti’l-Hâlik mucebince itâatden tehâlûf eyleseler mazurlardır zira her mertebe ülü’l-emre itâat Allah’a ve Resûlune itâatten âyet-i kerîmenin mucibi ki emânâtı ehline edâ ve nâs beyninde adl ile hükm ve kazadır. Velâyet-i kâmile ve siyâset-i âdile budur* (Esad efendi 1901, 21a-22a).

Âşık Çelebi, yukarıda kaydedilen mukaddimede esere bazı ilâveler yaptığını kaydetmektedir. Bu eklerin birincisi kâdılarla alakalıdır. (Esad Efendi 1901, 29a).

²⁰ Eserin ismi bu tercümede *es-Siyâsâtü’ş-Şer’iyye* şeklinde yani siyaset ifadesinin çoğul şekli ile geçmektedir.

²¹ Müslim, Akdiye 10.

Eserde bu ekin hangi kaynaklardan yapıldığı da “*Kitâbu Edebi'l-kâdı, Kitâbu Mu'înu'l-hukkâm*’da yazar ki kuzâta lazım olan oldur ki Hazret-i Ömer Fâruk radiyallahu anh Ebû Mûsâ el-Eş'arî'yi kâdı nasb ettikte ona yazıp gönderdiği mektubun mazmûnu ile 'amel eyleye mektûb bi-aynihâ budur ki sureti nakl olundu” (Esad Efendi 1901, 34b-35b) şeklinde kaydedilmiştir.

Yukarıda da ifade edildiği gibi Âşık Çelebi'nin tercümesi eserin aslıyla uygunluk arz etmektedir. Fakat onun bazı hususlarda tasarruflarda bulunduğu anlaşılmaktadır. Bunun bir örneği, ganimet bahsindedir. Ganimet toplamayı Müslümanlara yasaklayan ve imama ganimetler hususunda dilediği şekilde hareket etmeyi mubah kılan görüşü, İbn Teymiyye'nin tenkit ettiği bölümü Âşık Çelebi tercüme etmemiştir ve bir sonraki konuya geçmiştir. Karşılaştırılması için metnin Vecdi Akyüz tarafından yapılan tercümesindeki ilgili paragrafı ve arkasından Âşık Çelebi tercümesini veriyoruz.

“İmam, toplama ve bölüştürme işini bırakıp herkese meşru bir izin verirse haddi aşmaksızın alınanların beşte biri ayette belirtilen yere harcandıktan sonra helal olur. İzni gösteren her türlü söz ve davranış izin manası ifade eder. İmam hiçbir izin vermez veya meşru olmayan bir izin verirse adelet yolu takip edilerek herkes için payına düşebilecek miktarı almak caizdir

*Ganimet toplamayı Müslümanlara yasaklayıp -ki zamanımızda böyle düşünül-
mektedir- ve imama dilediği şekilde hareket etmeyi mubah kılan görüş, bu fikrinin her iki
yanıyla da açık bir yanığı içindedir. Hâlbuki Allah'ın dini orta yolu tutmayı emreder.*

Taksimde adalet, piyade olana bir, Arap atı kullanan süvariye ...²².”

Âşık Çelebi'nin tercümesi:

“İmâm cem' ve kısmeti terk eylese ahze izn-i câiz ile izin verirse olvakit bir kimesne tahmîsden sonra bilâ udvan bir nesne olsa helaldir. İzin câiz olsa dahi her nesneki izne delâlet eder izindir. İmam izin verse yahud izn-i gayri câiz ile izin verse ol vakit bir kimesne hîn-i kismette kendüye degecek denli hakk almak câizdir ve kısmet-i ganâimde adl budur ki yayan bir sehm, atluya üç sehm vereler”

Âşık Çelebi'nin tercüme ettiği nüshada bu ifadelerin olmaması ihtimali mevcutsa da kanaatimizce, bunun Âşık Çelebi'nin Padişahı eleştirmekten çekinerek yaptığı bir tasarruftur. Ayrıca Şehzade Korkut'un da sultanların ganimete hak kazananlara ganimetten hisse vermemeleri hususunu tartıştığı *Kitabu Halli'l-İşkâl fi Hilli Emvâli'l-Küffar* isimli bir eserinin olduğunu da hatırlatalım (Ayasofya, 1142).

Onun bir diğer tasarrufu da haddler bahsinde *hadd-i şirb* konusundadır. İbn Teymiyye, Ebu Dâvud, Hudûd 36; Tirmizî, Hudûd 15'de geçen “*Şarap içeni kırbaçlayın, ikinci ve üçüncü içişinde kırbaçlayın, dördüncü kez içerse öldürün*” şeklindeki hadisi bu bahiste nakleder. O, dördüncü kez içişte belirtilen öldürmenin bilginlerin çoğuna göre nesh edildiğini, bazılarına göre muhkem olduğunu bazılarına göre ise ta'zir olduğunu kaydetmektedir. Fakat Âşık Çelebi bu hükmün muhkem olduğu ile ilgili ifadeyi tercüme etmemiş, mensûh ve ta'zir olduğu ifadelerini kullanmıştır²³.

²² Vecdi Akyüz, s. 54.

²³ Hudûdun biri dahi hadd-i şirbdir ki sünnet-i Resul'le ve icmâ-i ümmetle sâbittir. Ehl-i sünnet Resulullah sav'den vucûh-ı rivâyetle rivâyet eylemişledir ki من شرب حمرا فاحلده ثم فان شرب فاحلده ثم فان شرب في الرابعة فاقطوه kendüleri def'atle şâribu'l-hamrı teclid eylediler. Hulefâ-i Râşidûn ve sâir eimme-i Müslimîn kezalik

Bunu kasıtlı bir tasarruftan ziyade bir kelimenin unutulması şeklinde de değerlendirmek mümkündür.

Bunun yanında Âşık Çelebi'nin bazı eklemeleri de vardır. Âşık Çelebi, Şeyhülislam Ebu's-suûd'un (ö. 982/1574) bir fetvasını isyankârların haddi ile ilgili bölüme eklemiştir. Bu ekleme şu şekildedir: "Kezâlik sâir ehl-i hevâdan yani havâric ve revâfizden katli tecvîz ettikleri mürtedd oldukları için değildir belki vech-i arzda fesâd ettikleri içindir amma hala müftî'l-müslimîn ve imâm-ı mü'minîn Şeyhu meşâyihî'l-İslâm Mevlânâ imâmuna ve muktedana Ebu's-suûd Efendi metteallahu'l-İslame ve'l-müslimin bi-tûli bekâihî ve tûli likâihî kızılbaş avratların sebynin cevazına verdikleri fehmi olunur ki riddetleri için katl olunurlar" (Esad Efendi 1901, 107a).

Âşık Çelebi İbn Teymiyye'nin eserinin bittiği yeri şu ifadelerle belirtir "bu mahalle kadar İbn Teymiyye'nin Siyâset-ı şer'iyyesi kitâbının tercümesidir tamam oldu minba'd bu hakîrin ilhâkâtıdır" (Esad Efendi 1901, 143a).

Âşık Çelebi 144a'dan itibaren kendi eklemelerini yapar. Hz. Peygamberin Nasârâya yazdığı ahidnâmenin sureti (147a), Şam ve Halep Nasârâsı Hazret-i Ömer Fâruk'a yazup gönderdikleri ahidnâmelerin sûreti (150b), gibi bazı vesikaların yer aldığı bu bölümde ayrıca Rumelinin fethi, cizye, haraç gibi hususlarla ilgili önemli bilgiler bulunmaktadır. Bunları konumuzla alakalı olmaması sebebiyle burada zikretmiyoruz.

Alıntılarımızı yaparken kullandığımız Esad Efendi 1901 nüshası, "vaka'al-ferâğu 'an tahrîri hazîhi'n-nüşhati's-şerîfe fi leyleti'l-erbi'â min şehri ramazani'l-mübârek li-senete ihdâ 'aşerete ve elf min hicreti men la nebiye ba'dehu" (Esad Efendi 1901, 184b) şeklinde 1011/1602 tarihinde istinsâh edildiğini gösteren bir kayıtla bitmektedir.

Eserin diğer nüshalarından birisi Reisulküttab 1006'da kayıtlıdır. Bu nüsha Muhammed Abdülkerim el-Vardârî tarafından 1008/1600 Zilkadesi'nde/Haziran yazılmıştır.

Eserin Şehid Ali Paşa Kütüphanesi 1556 numara kayıtlı nüshası ise İbn Teymiyye ile ilgili bilgiler vermesi sebebiyle diğerlerinden ayrılır. Bu nüshanın 15b'sindeki kayıt şöyledir: "ol muvâfık-ı hal fehmi olunup Takıyyuddîn Ebi'l-Abbâs Ahmed b. Abdülhakîm b. Abdüsselâm b. Teymiyye'nin Siyasetü's-Şer'iyye fi Salâhi'r-Râ'i ve'r-Ra'iyye isimli kitabı ki müellif-i kitab İbn Teymiyye'dir eğerçi Mâliki mezhebtir bazı ahvâl isnâd olunup katl olunmuşdur. Amma ilm ve salâhı müttfekun aleyhdür. Nitekim Rum'da Kâdı Simavnazâde Kadı Bedreddin maktûl olmuşdur. Ama ikisi de fazilla ve ilimle müttfekun aleyh kimesnelerdir. İbn Teymiyye müellefâtı efâzıl-ı Arab huzurlarında makbul ve Kadı Bedruddin musennefâtı ki câmiu'l-fusûleyn ve teshildir. Rum'da kuzât ve mevâlî huzurlarında makbûldür. Bu tercümeğe Mi'râcu'l-İyâle ve Minhâcu'l-Adâle deyu nâm verüldü".

Burada İbn Teymiyye ve Kâdı Bedreddin öldürülmeleri sebebiyle kıyas olunmuştur. İbn Teymiyye'nin Arap bölgelerinde muteber olduğu belirtilmiştir.

→

amma merre-i râbi'ada katl ekser ulemâ katında mensûhdur ve bazıları demişlerdi ki ta'zîrdir. İmam vakt-i hacette bununla tazir eder (Esad Efendi 1901, 102). والقتل عند أكثر العلماء منسوخ وقيل هو محكم يقال هو تعزير بفعله . Dâru'l-âfaki'l-cedîde, Beyrut 1983, s. 100.

Fakat bu bilgilerin yanında müstensihin verdiği İbn Teymiyye'nin Mâliki olduğu ile ilgili hatalı bilgi oldukça dikkat çekicidir.

Eserin Esad Efendi, 1803/1'de (istinsah tarihi 1052), Çelebi Mehmed 51/2'de nüshaları bulunmaktadır.

Kâdızâde Mehmed Efendi (Küçük Kâdızâde)

Kâdızâde Mehmed Efendi b. Doğanî Mustafa Efendi, babasının kadı olduğu Balıkesir'de doğmuştur. Daha sonra İstanbul'a gelerek Tursunzâde Abdullah Efendi'den dersler almıştır. Öncelikle Abdullah Efendi'nin muidi olan Kâdızâde bir ara tasavvufa meyletmiş fakat daha sonra bundan vazgeçmiş, Murad Paşa Camii'nde vaaz etmeye başlamıştır. Daha sonraki yıllarda Sultan Bâyezîd ve Sultan Fâtih camilerinde vâzlik yaptı. Vaizlikte hızla yükselerek en sonunda Süleymaniye ve İstanbul'un en itibarlı vaizliği olan Ayasofya vaizliğine kadar geldi. IV. Murad'ın Revân seferine de katılmış, fakat dönme zorunda kalmış ve kısa bir süre sonra da 1044/1635'te vefat etmiştir²⁴. Zamanında özellikle Şeyh Abdülmecid Sivâsî ile yaptığı tartışmalar ve tasavvuf karştı tavrı ile bilinmektedir. Kâtip Çelebi *Mizânu'l-Hakk* adlı eserinde bu tartışmayı nakletmektedir²⁵.

Nushu'l-Hukkâm ve Sebebu'n-Nizâm

Bu eserin el yazması kütüphanelerinde çeşitli nüshaları bulunmaktadır. Bunlar genel itibarıyla birbirlerine benzemekle beraber özelde bazı farklılıkları vardır. Resilülküttap, 923'deki nüsha "*Hâzihi ebyâtu'n-nâsihat li-Sultani'l-Mü'minin hâkiyât an ahvâlil'l-kâinât rahimellahu men nazzemeha ve men 'amile biha*" diye başlamaktadır (1b). Bu ibareden bu beyitlerin daha önce vefat etmiş bir şahsa âit beyitler olduğu anlaşılmaktadır. Burada *beyân-ı ahvâlil'l-ulema* (6b), *hayırdu'â-i Padişah-ı İslam* (9a) gibi bölümler vardır. 19a'dan başlayarak "*İzzetlü ve seadetlü padişahımızın vâlid-i ekrem ve emcedleri merhûm ve mebrûru'l-vâsil ilâ rahmeti Rabbihi'l-gafûr es-sultânü'l-ekrem ve'l-emced ve'l-hakan el-efhamu'l-erşed el-mazhar li-eltâfi'l-melik es-samed es-Sultan Ahmed hazretleri zamanında vezir-i a'zam ve serdâr-ı ekrem olan Murad Paşa ahsenellahu ileyhi bimâ yeşâ ki eltâf-i Rahmaniye ile müceddid-i devlet-i Osmaniye olmuşdu. Anadolu memleketlerinde Celalîlerin elinden halâs etmeğe niyet ettikte bu dâ'i-i fakîr mal ve mansıb reca etmeyip heman ancak din u devlete hayr murad olmak ile **Nushu'l-Hukkâm ve Sebebu'n-Nizâm** nâm bir kitâb-ı nef'i ki Kur'an-ı Azimden ve Ehadis-i şerifeden nice âyât ve ahbâr ve nesâyih-i kibâr cem ve Türkîye tercüme olunmuşdu onlara hediye kılınmıştır. Gayet makbulleri olup nice kere evvelinden âhirene varınca okuyup tamam bildüğünden sonra onunla amele niyet ve azimet edüp bir nüshasın dahi vâlid-i mâcidleri merhum sultan Ahmed hazretlerine ihdâ etmişler idi. Onda yazılan âyat-ı kerîme ve ehâdis-i sahîha ve nesâyih-i kibâr ile amel etmeğe onlar dahi bir mikdar sa'y etmekle çok eyü âsâr ve feth-i cedîd zuhur ve sudûr etmişdi. Hâlâ yine seâdetlü izzetlü ve firâsetlü pâdişâh-ı âlempenâh hazretlerine ol kitâb-ı mübarek hediye kılındı şimdi dahi muradımız mansıb ve mal ve şimdiki halimizden ziyade bir hal değildir heman bu padişahımız gayet âkil ve kâmil işitmek ile devlet derdinin dermânları olan Kur'an-ı azimu's-şân*

²⁴ Hayatı için bkz. Semiramis Çavuşoğlu, *The Kâdızâde Movement; An Attempt of Şeriat-Minded. Reform in the Ottoman Empire*, Ph.D. tezi., Princeton University, 1990, s. 67-70. Ayrıca Katip Çelebi, *Mizânu'l-Hakk*, İstanbul 1333, s. 126-133; Naima, *Tarih*, VI, 219-221.

²⁵ Katip Çelebi, *Mizânu'l-hakk*, İstanbul 1333.

âyetleri ve ehâdis-i şerife ve kibar nasihatlar cem olmuş kitab-ı nefis irsal olundu eğer kendüleri bizzat hergün ve gece mütâlaa edip okurlar yahud bir ehline her zaman okudup can u dilden dinlerler ve mucebince amel eylerler ise devletleri sıhhat ve selamet bulup ve gündün güne ziyâde olup kendüleri ve cümle nâs elemenden halâs bulurlar”.

Bu ibareden eserin daha önce Sultan Ahmed’e sunulduğu anlaşılmaktadır. Bu sefer eser Sultan Murad’a sunulmuştur. Eserin üslubu aşağıda ele alınacak diğer eserlerden çok farklıdır. Bu eserin diğeriyle karşılaştırıldığında dikkat çeken yanı padişahın aşırı bir üslupla övülmemiş olmasıdır. Muhtemel bu eser IV. Murad’ın iktidarı ele tam olarak geçiremediği çocukluk yıllarında kaleme alınmıştır. Eserde Türkistan Padişahı’nın Hindistan padişahına elçiler göndermesi ile ilgili hikâye (Hüsrev Paşa 309, 12a), emanetlerin ehline verilmesi (Hüsrev Paşa 309, 15a), duâ-i Pâdişâh- İslam (Hüsrev Paşa 309, 22a), meşveretin önemi (Hüsrev Paşa 309, 23a-25b), padişahın danışabileceği kimselerin saklandıkları ona yakın olmadıkları (Hüsrev Paşa 309, 45a- 50b), şeklinde konular işlenmektedir.

Tâcu’r-Resâ’il ve Minhâcu’l-Vesâ’il

Öncelikle şu ifâde edilmelidir ki, *Tâcu’r-Resail ve Minhâcu’l-Vesâ’il* isimli eser yukarıda ele aldığımız *Nushu’l-Hukkam Sebebu’n-Nizâm* isimli eserden farklıdır. Bu eser, Hacı Mahmud Efendi kütüphanesi 1926 numarada kayıtlıdır. Eser, Âşık Çelebi’nin *Mi’racu’l-İyâle* isimli *es-Siyâsetü’ş-Şer’iyye* çevirisi gibi “محمدت بي انتها اول محمود” ifadesi ile başlamaktadır. Âşık Çelebi’nin tercümesine çok benzeyen ifâdeler hemen girişte dikkat çekmektedir. Bu ibareler bazı yerlerde aynıyla alınırken bazı yerlerde bazı tasarruflarda bulunulmuştur. Başlangıçta ülü’l-emrin gerekliliği konusunu ele alan Kâdızâde, daha sonra tıpkı Âşık Çelebi gibi kısa bir İslam tarihi ile Osmanlı tarihine gelmektedir. Bu meyânda Osmanlıların ulemâyı iki fırkaya ayırdığından bahsetmekte ve onlara önemli ödevler yüklemektedir²⁶. Daha sonra ‘*Sûret-i da’vetnâme-i İskender Şâh*’ ve tercümesi yer almaktadır. (8a-8b). Kâdızâde bunun hemen akabinde şirk konusunu kelâm kitaplarından nakille ele almaktadır. Kelâm kitaplarına büyük şirk olarak belirtilen beş hususun olduğunu bunlardan özellikle taklid ve esbâbın zamanında yaygın olduğunu belirtmektedir (10a-10b). Hemen peşinden Sultan Murad’ın ismini “Sultan Murâd b. Sultan el-E’azz ve’l-Emcedd Sultan Ahmed Han” şeklinde zikreden Kâdızâde tıpkı yukarıda Âşık Çelebi’nin yaptığı gibi – Âşık Çelebi’nin II. Selim için bunu yaptığı hatırlatılmalıdır- Murad isminin dört harften mürekkep olmasına, esmâ-yi hüsnânın yetmiş üçünün dört harfle olması²⁷ vs. gibi az önce belirttiği şirkle ilgili hususlardaki durumu ile kanaatimizce çelişen ifadelerle Sultan Murad’ı medh etmektedir. Bu arada kitaba verdiği ismi de “bu nâme-i namîki nâmı *Tâcu’r-Resâ’il ve Minhâcu’l-Vesâ’il*” şeklinde zikretmektedir (12a). Hemen peşinden Kâdızâde’nin ismi de “Şeyh Muhammed b. Mustafa el-ma’ruf bi-Kâdızâde” geçmektedir (12a). Âşık Çelebi’nin tercümesinde görülen eserin İbn Teymiyye’ye âit olduğu ve kendisinin başına ve sonun bazı ekler yaptığı şeklinde herhangi bir kayıt olmadan 17a’dan itibaren

²⁶ ... müdarese ve münâvele ve mûmârese ve müzâvele ile ameli inkırâzdan ve ilim sebebi ile şer’-i dini intikazdan hıfz eylemedir 7a.

²⁷ ... hasâis-i ism-i kerimlerindenidir. Bu isim Murad ki dört harfdir. Hak Teâla’nın ism-i zâtı ki dört harfdir. Ve esmâ-yı hüsnâki doksân dokuz isimdir. Yetmiş üç ismi dört harf üzeredir... 11a

metne geçilmektedir. Bu arada Kâdızâde ne Âşık Çelebi'den ne de İbn Teymiyye'den bahsetmektedir.

Tetkiklerimize göre bu eser, Âşık Çelebi'nin tercümesinin aynısıdır. Onun yukarıda da bahsedilen kâdılar ile ilgili *Kitâbu Edebi'l-Kâdi, Mu'înu'l-Hukkâm* gibi eserlerden yaptığı alıntılar dahi korunmuştur. Üslupta bir değişiklik olmadığı gibi herhangi bir tasarruf da yapılmamıştır. Âşık Çelebi'nin yukarıda bahsedilen bazı tasarrufları dahi zaman farkı dikkate alınmadan nakledilmiştir. Buna bir örnek olarak Âşık Çelebi'nin kendi zamanında berhayât olan Ebu's-su'ûd'un (ö. 1574) fetvâsını naklederken onun için kullandığı "metteallahu el-İslâm ve'l-Müslimin bitûli bekâihi ve tûli likâihi" ifadesinin Ebu's-Suud'un Kâdızâde zamanında yaşamamasına rağmen aynıyla kullanılmasıdır (90a). Eserde İbn Teymiyye'nin ismi 121a'da Âşık Çelebi'nin aynı ifadeleriyle "bu mahalle dek İbn Teymiyye'nin Siyâset-i Şer'iyyesi kitâbının tercümesidir ki tamâm oldu" şeklinde geçmektedir. Daha sonra da Âşık Çelebi'nin ekleri de ona atıf yapılmadan kaydedilmiştir.

Bu eserin, İbn Teymiyye'nin eserinin bir tercümesi olarak algılanması kanaatimizce hatalıdır. Kâdızâde, daha önce Âşık Çelebi tarafından yapılan tercüme, üslubunu da takliden bir mukaddime yazarak Sultan IV. Murad'a sunmuştur.

SONUÇ

İslam Hukuku Literatürü'nde önemli bir yeri olan *es-Siyâsetü's-Şer'iyye* isimli İbn Teymiyye'ye âit eserin Osmanlı dünyasındaki XVI. ve XVII. asırdaki tercümelerinin İbn Teymiyye'nin fikirlerinden mütercimlerin etkilenmesi sebebiyle yapılmadığı kanaatindeyiz. Zira mütercimlerden Âşık Çelebi, bu türden çeşitli eserleri çeviren ve bunlarla çeşitli makamlara gelmeyi amaçlayan bir şairdir. Onun tercümesinin bir nüshasında geçen İbn Teymiyye'yi Maliki olarak niteleyen ifade, Osmanlı dünyasında İbn Teymiyye'nin bu dönemde yeteri kadar tanınıp tanınmadığı sorusunu gündeme getirmektedir. Bu yanlışlığın bir sürç-i lisan/kalem olması da mümkündür.

Kâdızâde ise "tercümesi"nde İbn Teymiyye'yi Âşık Çelebi kadar dahi zikretmemektedir. Hatta eserinde bazı zamanlama hataları dahi yapmaktadır. Zaten eserin Kâdızâde tarafından tercüme edilmediği Âşık Çelebi'nin tercümesinin alınıp bazı tasarruflar yapıldığı ortadadır. Garip bir husustur ki Kâdızâde mukaddime de dahi Âşık Çelebi'nin üslubunu kullanmıştır.

Sonuç olarak İbn Teymiyye'nin bu eserinin tercümelerinin yukarıda izah edilen hususlar sebebiyle İbn Teymiyye'nin Kâdızâdelileri etkilediği şeklindeki iddiaya bir delil olarak kullanılamayacağı kanaatini güçlendirdiğini düşünüyoruz.

KAYNAKÇA

- A. Yaşar Ocak, "XVII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunda Dinde Tasfiye (Püritanizm) Teşebbüslerine Bir Bakış: Kadızâdeliler Hareketi", *Türk Kültürü Araştırmaları*, XVII-XXI/1-2 (1979-1983), Ankara 1984.
- Âşık Çelebi, *Kitabu Tibri'l-Mesbûk* min telif İmam Gazzâli rahimehullah el-melik el-müteâl ve tercüme-i Âşık Efendi el-Kâdi, İbrahim Efendi Kütüphanesi 463.
- , *Mi'râcu'l-İyâle ve Minhâcu'l-'Adâle*, Esad Efendi 1901.
- , *Mi'râcu'l-İyâle ve Minhâcu'l-'Adâle*, Şehid Ali Paşa Kütüphanesi 1556.
- , *Ravzatu'l-Ahyâr el-Muntehab min Rebi'il-ebrâr*, Laleli 1696.
- es-Siyâsetü's-Şer'iyye*, (el yazması nüshası), el-Mektebe el-Ezheriyye, 332001.

- es-Siyâsetü's-Şer'iyye*, Darulâfaki'l-cedide, Beyrut 1983.
- Ferhat Koca, "İbn Teymiye, Takıyüddin", *DİA*, XX, İstanbul 1999, 394-395.
- Günay Kut, "Aşık Çelebi", *DİA*, III, İstanbul 1991, 549-550.
- Kadızzade Mehmed, *Nushu'l-Hukkâm ve Sebebu'n-Nizâm*, Resilülkütta, 923.
-----, *Tâcu'r-Resâ'il ve Minhâcu'l-Vesâ'il*, Hacı Mahmud Efendi kütüphanesi 1926.
- Katip Çelebi, *Mizânu'l-Hakk*, İstanbul 1333, s. 126-133
- Naima, *Tarih*, I-VI, İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1281-1283,
- Semiramis Çavuşoğlu, "Kâdızâdeliler", *DİA*, XXIV, İstanbul 2001, 100-102.
-----, *The Kâdızâde Movement; An Attempt of Şeriat-Minded Reform in the Ottoman Empire*, Ph.D. tezi., Princeton Üniversitesi, 1990.
- Şehzade Korkut, *Kitabu Halli'l-İşkâl fi Hilli Emvâli'l-Küffar* (Ayasofya, 1142).
- Vecdi Akyüz, *Siyâset es-Siyâsetü's-Şer'iyye*, İstanbul 1999.